

Erik Rasmussen

Om videnskabelighed og politologi. Lidt til belysning af videnskabens etik

Den 2. maj 1984 holdt professor, dr.phil. Erik Rasmussen en forelæsning i anledning af sit 25 års jubilæum som professor ved Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Nedenstående er et optryk af manuskriptet til forelæsningen.

For et halvt års tid siden blev jeg bedt om et bidrag til en enquete i et studenterblad. På én maskinskreven side skulde jeg forklare hvad jeg forstår ved videnskabelighed.

Min umiddelbare reaktion var at bede mig undskyldt. For *videnskabelighed* var en glose jeg vistnok aldrig havde anvendt. Den klang mig noget prætentios, omtrent som at tale om hvad skønhed er, hvilket kan føre ud i mange futile betragtninger.

Alligevel sagde jeg ja. Af to grunde. For det første hører det til en universitetslærers vigtige opgaver at tage de udfordringer op som ens studenter stiller en overfor, når der da synes på en eller anden måde at kunne komme noget frugtbart ud deraf. Og for det andet måtte jeg jo betænke at både jeg og alle andre uden blusel benytter os af ordene *videnskab* og *videnskabelig*, og at jeg selv både i tale og på tryk har brugt ganske mange kræfter på videnskabsteoretiske overvejelser, ja endda vil mene at uden lader hverken politologi eller andre fag sig dyrke på universitetsniveau. Så at tale om videnskabelighed er egentlig blot en pointering, en provokerende tilspidsning af en velkendt og central problematik.

Derfor er jeg endt med at tage ordet til mig og lyser det i kuld og køn ved at bruge det som udgangspunkt i min sidste forelæsning som lærer ved Aarhus Universitet.

Videnskab er et udslag af videlyst, erkendelsestrang, grækernes *philosophia* ordret forstået. Jeg husker jeg som dreng var stærkt optaget af hvordan verdensrummet er indrettet. Jeg læser stadig med stor spænding fremstillinger derom af tilforladelige skribenter (de virkelig videnskabelige afhandlinger kan jeg jo ikke forstå), og det er et felt hvor der næsten år for år sker væsentlige nybrud. Lige så interesseret var jeg i menneskets tilblivelse og udvikling og flere andre emner, f.eks. de sociale insekter og runer og stednavne og det indoeuropæiske ursprog.

Jeg nævner disse eksempler fordi de, netop ved deres barnlige spredthed, illustrerer at drivkraften i videnskabelighed er den enkle trang til at erkende, i sig selv formålsløs og umættelig, en *drift* som sult og tørst og lysten ved at lege. Den stilles kun for en kort tid, den vil stadig ud over sine øjeblikkelige grænser. Dens ambition er i den forstand uden ende og kender intet tabu.

Videlyst er en almenmenneskelig egenskab. Den er som andre egenskaber nok

mere udtalt hos nogle end hos andre og hos det enkelte individ stærkere tidligt i livet end sidenhen. Det siges at sådan forholder det sig med de kreative evner. Måske ligner videnskabsmænd – og den gløse dækker på godt dansk også kvindelige forskere – kunstnere derved at de har bevaret og udviklet en oprindelig evne. En anden lighed er at der også i videnskabeligt arbejde indgår et moment af skaberakt såvel som af leg.

Vi kan sige, mener jeg, at særlig umætteligt videbegær er en nødvendig forudsætning for videnskabelighed, en drift og drivkraft og som sådan en *conditio sine qua non*. Men ikke en tilstrækkelig forudsætning. Driften må disciplineres af intellektet før den bliver til videnskabelighed. Videnskab adskiller sig fra anden menneskelig virksomhed ved at være sig selv teoretisk og metodisk pinligt bevidst, både sine muligheder og sine grænser.

Dermed være ikke sagt at videnskab ikke er dybt beslægtet med meget af hvad mennesker ellers tager sig for. Der er lighed med håndværk og teknisk snilde og med kunst og dybest nede bag det alt sammen med barnets arbejde med at tilegne sig den verden det er blevet bragt ind i, og det er befrugtende for videnskabens selvforståelse at fordybe sig i disse ligheder.

Forskellen ligger i arten og graden af selvforståelse, og derunder selvransagelse. Det er den der er konstituerende og gør at videnskabelighed ikke i længden kan forblive magi eller stjernetydning, heller ikke når disse udtryk forstås billedligt. Ikke fordi teori og metode ikke kan tage magten fra de enkelte forskere. Det sker vel nu og da for os alle, og tiere end vi tror. Men videnskabelighedens selvransagelse er kollektiv. Teori og metode ændrer sig gennem tid, men der er altid en standard (ihvorvel den selv står til diskussion) som videnskabsmænd *bestræber* sig på at leve op til, og som deres arbejde vurderes i relation til. Vore egne, i forhold til standarden altid ufuldkomne arbejder indgår i en helhed, som til stadighed forynges under intensivering og ekspansion. Dermed er også sagt at videnskabelig erkendelsestrang er betingelsesløst *åben*. Den arbejder nok med teorier, men de forbliver hypotetiske, selv når de synes bedst underbygget. Videnskab betvivler alt, også – og ikke mindst – sit eget virke og væsen.

Videnskabelighed er, kan jeg sammenfatte, et normsæt, en etik, som nok meget få efterlever fuldt ud, men som er lige gyldig for dét.

I videnskabens etik (som er noget andet end videnskabelig etik, hvad jeg vil komme tilbage til) indgår adskillige bud. Som afslutning på disse meget generelle betragtninger vil jeg fremhæve to for deres indbyrdes forholds skyld. Det er den umættelige erkendelsestrang, en ambition uden grænser, og den evige kredsen om egen erkendelses vilkår, altså en lige så ubetinget ydmyghed. *Ambition og ydmyghed*, de kan synes modsætninger og er det også, ikke i nogen Hegel'sk forstand, snarere som når Bohr talte om komplementaritet. Videnskabelighed forudsætter og indbefatter dem begge.

Hvad jeg her har sagt om videnskab generelt bliver kun endnu mere indlysende når man vender sig til politologien, eller statskundskaben som den officielle betegnelse er.

Politologien er så gammel som nogen videnskabsgren, og dog er den ganske ung

på dansk grund. Når det i går overhovedet var så meget som 25 år siden Poul Meyer og jeg blev ansat, skyldes det to omstændigheder. Den ene, at Aarhus Universitet var ungt og frisk, med mod på at tage uvante opgaver op. Den anden, at professoren i offentlig ret, Max Sørensen, var en mand der spejdede ud over sit eget fags grænser. Det var ham der tog initiativet, dygtigt støttet af historikeren Troels Fink, som selv havde sans for nyskabelser. Jeg har skildret disse tildragelser andetsteds¹, så jeg vil ikke sige mere derom, bare at jeg har fundet det naturligt at fremhæve de to omstændigheder, og så tilføje at det er mig en sorg at Max Sørensen ikke oplever dette jubilæum.

Som nævnt indledningsvis følte jeg mig i min allergrønneste ungdom draget mod mange videnskaber. Det blev til de samfundsvidenskabelige discipliner historie og politologi. Hvorfor, kan jeg næppe selv analysere til bunds, og det er da også hensigten her at sige noget om emnet, ikke at dissekere mig selv, uanset at det jo iflg. sagens natur er *min* opfattelse af politologi og videnskabelighed jeg fremfører.

En medvirkende omstændighed vil jeg dog dvæle lidt ved, fordi interesse for politologi forudsætter interesse for politik og fordi den omstændighed jeg tænker på let fortøner sig for dem der er blot en halv snes år yngre, for ikke at tale om for dem hvis forældre meget muligt ikke var født dengang. Endelig også fordi lidt konkret historisk snak kan virke afslappende som et frikvarter mellem denne forelæsnings meget generelle betragtninger.

Det falder så naturligt at tale om tiden mellem de to verdenskrige som mellemkrigstiden. Sådan blev den ikke oplevet. Datidens mennesker følte at de levede i en efterkrigstid, til et par år ind i 30'erne. Skellet kan der så sige sættes dato på: den 30. januar 1933, da Hitler blev tysk rigskansler. Selv om det ligger i menneskets natur at blive ved at klynge sig til håbet, gudskelov da, og sløre sit virkelighedsbillede, hvilket er knapt så lykkeligt, så blev det fra da af, år efter år, stadig tydeligere at der vilde komme en eller anden form for udløsning eller opgør. Det blev en tid *før* noget.

Det var i årene på begge sider af dette skel jeg blev mig politisk bevidst. I de sidste år af 20'erne kom Remarques *Intet Nyt fra Vestfronten* og andre romaner om skyttegravskrigen. Briand fremlagde forslag om Europas Forenede Stater. Det blev der ingen realiteter ud af. Men for en ganske grøn var det i den retning man måtte stræbe. Det er, sagt i parentes, nok den egentligste grund til at jeg finder den nutidige EF-modstand så forunderlig bagstræberisk.

Hitlers *Machtübernahme* skød den slags forhåbninger til side. Nu gjaldt det ikke mindst hvad der skulde ske i Danmark. Der blev, med god historisk ret, peget på at alle store åndelige strømninger var kommet til os fra eller igennem Tyskland: kristendommen, reformationen, rationalismen, pietismen, romantikken, nationalismen og arbejderbevægelsen. Det var en trøst at det samme ikke kunde siges om andelsbevægelsen og det parlamentariske folkestyre, og at vore økonomiske forbindelser nu var mere vestvendte. Det følte som det først fornødne at tage stilling til, om den nye bevægelse, eller noget dermed beslægtet, skulde kunne erobre Danmark indefra. I den forstand var politik såre enkel: en kamp mellem det onde og det rimelige, og den var vigtigere end alt andet. Det er ikke underligt at i de år havde de politiske ungdomsforeninger langt større medlemstal

end nogensinde før eller siden.

Således har Hitler nok sin andel i at jeg hverken blev entomolog eller sprogforsker men står her i dag med 25 år bag mig som politolog, og i hvert fald har mine anskuelser i de helt grundlæggende politiske spørgsmål ikke ændret sig siden jeg tog mit standpunkt for 50 år siden.

Jeg vender mig så til spørgsmålene omkring *politologiens* videnskabelighed. Det siger sig selv at jeg ikke i én forelæsning kan udtømme det emne, kun prøve at pege på nogle få ting der efter min mening er helt centrale, og dem vil jeg nærme mig ad hvad der umiddelbart kan synes en omvej.

Som nævnt for lidt siden er politologien så gammel som nogen videnskabsgren. Vi har en arv fra de gamle teoretikere, som vi af mange gode grunde bør vedkende os, derunder også at den hjælper os til at blive ved med at stille spørgsmål til vor egen videnskabelighed.

I dette semester har jeg et seminar om John Locke. Da jeg forberedte det i vinter kom jeg til at tænke på at det har jeg under vekslende former haft måske fire gange spredt ud over det meste af de 25 år, og det slog mig at af hele politologiens anerække er det nok ham jeg snarest kunde føle en art fundamentalt slægtskab med, et *Wahlverwandtschaft* som Goethe kalder det.

Locke er ikke nogen blændende skikkelse. Han skabte ikke som Platon, Hobbes eller Marx store sammenhængende tankekonstruktioner, som enhver må beundre for selve deres intellektuelle brillans. Hans lys var, med hans egne ord, *lumen naturale*, *the natural light*, antikkens og middelalderens *ratio*, hvorved mennesket adskilte sig fra dyrene.

Ratio oversættes oftest ved *fornuft*, og siden årtierne omkring 1800 har dette ord fået klang af snusfornuft. Sådan var det ikke for Locke. *Lumen naturale* var givet os af Gud at udvikle og til at erkende. Erkendelsestrang kan ikke dækkes af et ord som snusfornuft. Hans *ratio* er den ordnende tanke.

Gang på gang i sine værker underbygger Locke sine påstande med *ratio* og *åbenbaringen* side om side som givet os af Gud til vejledning. Sine steder udtrykker han sig så han kan forstås som om åbenbaringen især var nødvendig for dem der ikke forstod at bruge eller af ydre omstændigheder forhindrede i fuldt ud at bruge deres *ratio*. Også instinkter og drifter var blevet til ved Guds skaberakt. Derfor er der ingen modsætning mellem dem og *ratio*, men tværtimod harmoni når mennesket ræsonnerer sig frem til ret handlen og udvidet erkendelse. *Ratio* er ikke snusfornuft, men evnen til indsigt, et intellekt der er sig selv bevidst.

Lidt prosaisk kunde jeg sammenligne Lockes *lumen naturale* med en PH-lampe. Den er netop konstrueret med den bevidste hensigt ikke at blænde, men at kaste klart lys dér hvor man vil have det. Resten af rummet ligger i et halvllys, som er tilstrækkeligt til at afgøre om man bør flytte sin lampe. PH-lampen er ambitiøs i den forstand at den vil løse sin opgave så teknisk rigtigt som det er muligt, og ydmyg derved at den erkender dette formåls betingethed af rækkeviddens momentane grænser. Sådan er den Locke'ske *ratio*. Derved er den, i en helt fundamental forstand, i overensstemmelse med det komplementære krav om ambition og ydmyghed som videnskabeligheden, vort *lumen naturale*, stiller til os, et videnskabsetisk normsæt, som vi – ligesom Locke erkendte for sit eget vedkommende –

kan have svært ved at leve op til, men hvis krav er lige uafviselige for dét.

Lockes tre vigtigste værker blev færdiggjort i dette årti for tre hundrede år siden. Det siger sig selv at længere stykker deraf ikke kan citeres i dag med tilslutning, og iøvrigt heller ikke uden omstændelig realkommentar.

I 1697, 65 år gammel, skrev Locke på et noget mindre kendt værk, *The Conduct of Understanding*. Han fik ikke gjort det færdigt, men det blev udgivet i 1706, to år efter hans død. Han skrev det som en ledetråd for det sandhedssøgende intellekt, en ledetråd i alle grene af videnskaberne og alle områder af menneskelig viden. Det virker som om de gærende tanker der krævede at blive gennemargumenteret i manddomsværkerne, fremtræder i afklaret og enkel skikkelse i dette arbejde fra hans ældre dage. Derfor vil jeg citere et længere stykke derfra; det han siger er nemlig efter min opfattelse nogle væsentlige og stadig gyldige udsagn om videnskabelighed.

Oversættelsen er min egen²; jeg har søgt at træffe Lockes mening så præcist som muligt i et sprog der skulde være umiddelbart forståeligt for nutidsmennesker, omend det naturligvis hist og her klinger lidt gammelmodigt. Locke siger:

”Ved siden af mangel på veldefinerede begreber og tilstrækkelig skarpsindig dømmekraft er der tre skæbnesvangre vildfarelser³ mennesker gør sig skyldige i når de skal bruge deres *ratio*, hvorved denne evne bliver forhindret i at gøre dem den nytte som den kunde og er beregnet til...

Den første vildfarelse begår de der sjældent ræsonnerer selv, men handler og tænker efter andres eksempel, hvad enten det er forældre, naboer, præster eller hvem det ellers falder dem for godt at nære blind tiltro til, så de kan spare sig besværet og ubehaget ved at tænke og undersøge selv.

Den anden vildfarelse rammer dem som sætter lidenskaben i fornuftens sted og som, besluttede på at den skal styre deres handlinger og deres argumenter, hverken bruger deres egen eller lytter til andres fornuft længere end det stemmer med deres luner, deres interesse eller deres partitagen; sådanne personer kan man jævnligt se være tilfredse med ord som ikke står for klare begreber, skønt de i andre anliggender, hvor de ikke styres af nogen fordomme, ikke mangler evner til at tale og høre fornuft...

Den tredje vildfarelse træffer vi hos folk som villigt og redeligt følger fornuften men som, fordi de ikke har hvad man kunde kalde sund sans og bredt udsyn⁴, ikke har fuldt blik for alt hvad der vedrører et spørgsmål og kan være af afgørende betydning for resultatet. Vi er alle nærsynede og ser meget ofte kun den ene side af en sag, vort blik udstrækkes ikke til alt der har forbindelse med den. Denne skavank tror jeg ikke noget menneske er frit for. Vi ser kun en del og vi ved kun en del, og derfor er det ikke underligt at vi ikke kommer til de rigtige slutninger ud fra vor begrænsede synsvidde. Dette kan lære den der har den stolteste opfattelse af sine egne evner, hvor gavnligt det er at tale og rådføre sig med andre, også dem der ikke når ham i begavelse, opvakthed og skarpsindighed; for da ingen ser alt og vi almindeligvis ser på samme ting fra forskellige synsvinkler, alt efter vore om jeg så må sige forskellige positioner i forhold til den, er det ikke urimeligt at antage at, eller under nogens værdighed at forhøre sig om ikke, en anden kan have forestillinger om ting som er undgået hans egen opmærksomhed, og som

hans fornuft kunde drage nytte af hvis han blev bekendt med dem. Evnen til at slutte svigter sjældent eller aldrig dem der sætter deres lid til den; deres konklusioner er klare og sikre ud fra hvad den bygger på; men hvor den oftest, måske udelukkende leder os på vildspor, det er når de præmisser vi konkluderer ud fra, det grundlag vi bygger vore slutninger på, er kun en del, noget er udeladt som burde være taget med i beregningen hvis den skal blive rigtig og præcis... Heraf kan vi se hvorfor seriøst studerende mennesker, som slutter korrekt og elsker sandheden, ikke gør store fremskridt i deres bestræbelser på at finde den. Forkert og rigtigt er på en ubestemmelig måde blandet i deres bevidsthed; deres afgørelser er forkrøblede og mangelfulde, og de tager ofte fejl i deres domme. Årsagen er at de omgås kun én slags mennesker, de læser kun én slags bøger, de vil kun få én slags opfattelser at høre. Sandheden er at de udstikker sig et lille Gosen i den intellektuelle verden, hvor der skinner lys og, som de synes, dagen velsigner dem; men resten af den uhyre flade overlader de til natten og mørket og undgår derved at komme den nær. De har en hyggelig samhandel med kendte forbindelser i en eller anden lille bugt; den begrænser de sig til og er dygtige nok til at handle med varer og produkter fra den afkrog som de begrænser sig til, men plejer ikke at vove sig ud på kundskabens store hav for at se ud over de rigdomme naturen har udstyret andre egne med, og som ikke er mindre ægte, mindre vægtige, mindre nyttige end hvad der er faldet i deres lod i beundret overflod og tilstrækkelighed på deres egen lille plet, som for dem rummer alt hvad der er godt i universet... Lad da ikke mennesker der vil se hvad alle længes efter at se: sandheden i dens fulde omfang, indsnævre deres eget udsyn og tage slør for øjnene. Lad ikke mennesker tro at der ikke er anden sandhed end i de videnskaber *de* studerer eller de bøger *de* læser. At dømme andres forestillinger uden at have undersøgt dem er ikke at vise hvor fejlagtige de er men at stikke sine egne øjne ud. "Prøv alt og hold fast ved det som er godt" er en guddommelig regel der kommer fra lysets og sandhedens fader... Den der frit lader sin fornuft og sin dømmekraft øve sig over en sådan bredde, hans intellekt vil styrkes, hans evner udvikle sig og forbedres, og det lys som fjerne og spredte dele af sandheden vil kaste over hinanden vil støtte hans dom så han sjældent vil tage fuldstændigt fejl... Blot må den der således vil lade sit intellekt flyve frit og søge i alle egne efter sandheden, nødvendigvis i sit eget hoved danne sig veldefinerede begreber om alt hvad hans tanke beskæftiger sig med og aldrig undlade selv at tage stilling uden forudindtagethed til alt hvad han modtager fra andre i skrift eller tale."

Når jeg har citeret så bredt fra Lockes *Conduct of Understanding* er det naturligvis fordi jeg finder at han, på en enkel og i egentligste forstand klassisk måde, har sagt noget vitalt om videnskabelighed, som tåler at gentages små tre hundrede år senere. Det virker umiddelbart forbløffende, indtil man gør sig klart at Locke var en af hovedmændene i det lærde århundrede, det der også er blevet kaldt den videnskabelige revolution, en hovedskikkelse blandt dem der lagde grunden til hvad vi siden har forstået ved videnskabelighed. Så det er, ret beset, ikke så sært at vi stadig kan få indskærpet elementær videnskabsforståelse og videnskabsetik af ham.

At Lockes ord har relevans også for nutidig politologi var vel umiddelbart

indlysende mens jeg citerede ham. Jeg vil begrænse mig til nogle kommentarer vedrørende hans advarsel mod at udstikke sig et Gosen. Gosen var, som man vil vide fra sin bibelshistorie, den plet i Ægypten som Farao for Josefs skyld overlod Jakob og hans sønner, da Kanaans land var ramt af hungersnød, og hvor de trivedes og blev mangfoldige. Men det var ikke det forjættede land.

Advarslen er at forstå på mere end én måde. Det er umiddelbart indlysende at den peger på den fare for indsnævring der følger med specialisering, menneskeligt og videnskabeligt. Vi kan blive så optaget af vores egen politologi og endda den slags politologi vi selv dyrker, vort lille intellektuelle Gosen hvor dagens lys velsigner os, at vi glemmer at anskue den som et led i samfundsvidenskaberne, ja, i de humane videnskaber og i videnskaberne i det hele taget. Vi er, som Locke sagde, alle nærsynede eller kortsynede, og specialiseringens risiko er naturligvis så meget større i vore dage som den også er en nødvendighed. Locke kunde jo på kvalificeret vis drøfte sine venners resultater med dem, blandt dem den store kemiker Boyle og selveste Newton. Det var netop den slags drøftelser som tidligt satte ham i gang med hans erkendelsesteoretiske overvejelser, der sluttelig blev til *Essay Concerning Human Understanding*, og det er meget illustrativt at det for os politologer umiddelbart relevante hovedværk, *Two Treatises of Government*, som ikke mindst den nyeste Locke-forskning har vist, ikke lader sig forstå ordentligt uden tilstrækkeligt kendskab til *Essay*.

Vi nulevende politologer kan ikke på samme vis føre en kvalificeret drøftelse med Einsteins og Bohrs arvtagere om *deres* forskning, ja jeg tilstår gerne at det for mig kan knibe at følge argumentationen på et for os så nært beslægtet felt som økonomien. Men denne ydmyghed bør ikke få os til at opgive al ambition. Vi må skaffe os *nogen* indsigt i hvad de andre ser med *deres* PH-lamper.

Og så må det naturligvis understreges at formålet med så bred videnskabsteoretisk og erkendelsesteoretisk indsigt som opnåeligt *ikke* er en ukritisk overførelse af andre videnskabsgrenes teorier og metoder. Den der vil lade sit intellekt flyve frit, sagde Locke, må danne sig veldefinerede begreber og selv tage stilling, altså ikke lade sig blænde af andres lys men bruge det til at ekstendere og intensivere sit eget.

Den anden slags advarsel der kan udlæses af Lockes tale om et Gosen, gælder en anden art af nærsynethed, den som kan forekomme såvel indenfor den enkelte videnskab som tværvideenskabeligt. Måske vilde det være en endnu mere træffende metafor at tale om sneblindhed. For det er den tilstand vi kan bringes i hvis vi blændes af genskinnet fra de store vidder, det være sig de teoretiske, de metodiske eller sågar de forskningstekniske. Det kan ske at vi da, os selv uafvidende, lader en teori, en metode, en forskningsteknik forvandle politologien for os, så den på en anden måde men med lignende resultat bliver en bugt hvor vi driver hyggelig samhandel med kendte forbindelser, som Israels børn der var ved at glemme Kanaans land mens de hyggede sig i Gosen.

Man bliver ikke sneblind i selskab med Locke, som det kan ske ved omgang med blændende teoretikere som Platon, Hobbes eller Marx. Med den konstatering tager jeg ikke afstand fra vidtfavnende ambitiøse teorier. De er svar – eller forsøg på svar – på spørgsmål som brænder i os alle, den umættelige videlyst og

trang til at se sammenhænge, som er videnskabelighedens og dermed også politologiens drivkraft. De tilfredsstillende noget i os og vi behøver dem, også som udfordringer, og at dømme dem uden at have undersøgt dem er, som Locke sagde, ikke at vise hvor fejlagtige de er men at stikke vore egne øjne ud. Faren for at de skal blive til et Gosen indtræder derimod hvis deres ambition ikke har sit komplement i ydmygheden, bevidstheden om egen erkendelses grænser, hvis de bliver deres egen begrundelse, og dét hvad enten det er teorier som de lige nævnte eller det er forskningsteknik. Snæversyn og sneblindhed er begge hindringer for den ubetingede åbenhed som er det fornemste bud i videnskabens etik.

På ét punkt – og vel at mærke et for politologien meget centralt punkt – var Locke langt mere ambitiøs end vi tør være. Flere steder i *Essay Concerning Human Understanding*⁵ hævder han at etiske bud kan bevises lige så uigendriveligt som matematiske sætninger. For mens naturfænomenerne – og dette ord skal tages i sin bredeste betydning – er skabt af Gud og vi kun kan erkende dem ved sansning, hvorfor empirisk forskning trods al ambition har sine grænser, er cirkler og trekanter skabt af os selv, med den følge at hvad vi selv slutter fra vore egne aksiomer er fuldstændig sikkert, og det samme, lyder hans påstand, må gælde i etikken.

Locke så selv mange årsager til at det var vanskeligt at formulere en sådan i bogstaveligste forstand videnskabelig etik. Det vil føre for langt at gøre rede for disse årsager. Trods mange opfordringer tog han heller aldrig opgaven op på nogen tilbundsående måde. Men han hævdede altså den principielle mulighed.

Locke ytrer sig med andre ord i flagrant modstrid med hvad vi kalder den videnskabelige værdirelativisme. Det er der intet overraskende i, for den har jo sin rod i Humes sondring et halvt århundrede senere mellem *Er* og *Bør* og Max Webers og andres arbejde dermed omkring sidste århundredskifte. Og det har sin erkendelsesteoretiske forklaring i at endnu Locke og hans samtid kunde begrunde deres etiske opfattelser med at mennesker, som hele naturen, var Guds skaberværk. Når mennesker var blevet til ved Guds vilje og var Guds ejendom, så fulgte deraf det enkelte menneskes pligt til selvopholdelse og til, med det forbehold der lå deri, at bistå andre dermed. Det var ikke at slutte fra *Er* til *Bør*, men fra ét *Bør* til et andet *Bør*.

Så meget om hvorfor Locke af gode grunde ikke var værdirelativist. Min egen opfattelse af denne problematik har jeg fremstillet tit nok.⁶ Så den skal jeg ikke gentage.

Derimod kan jeg forestille mig at nogle måske vil spørge om det jeg foretager mig i denne forelæsning ikke er at slutte fra et *Er* til et *Bør*. Jeg har hævdet at videnskabelighed udspringer af umætteligt videbegær, og samtidig at grænseløs forskerambition indgår som et – ganske vist ikke altid fuldt efterlevet – bud i videnskabens etik. Unægteligt et *Er* og et *Bør*. Men med den forskel fra Locke og moderne lige så ambitiøse fortalere for en videnskabelig etik at videnskabens etik er dens egen fordring til sig selv. Dens etik kan skifte indhold med dens egen skiftende selvforståelse. Men den gør ikke krav på at være en almengyldig almenmenneskelig etik, den er ikke en videnskabelig etik.

Sagen er den at videnskab er et spil, en regelbundet leg, akkurat som skak eller

bridge. Ligesom det i skak er en overordnet værdipræmis at kongen, under respekt for spillets konstitutive regler, skal beskyttes for enhver pris, således er erkendelsestrang en overordnet og regelbundet værdipræmis i videnskab, en drift som nogle mennesker, videnskabsmændene, vælger at bestræbe sig på at efterleve i deres *videnskabelige* virke. Vi kan også, hvis vi hellere vil dét, på matematisk vis tale om aksiomer, som vi gerne gør vedrørende konsubjektivitet og intersubjektivitet. Jeg har bevidst foretrukket i de få sammenhænge jeg her har kunnet berøre, at sætte argumentationen på spidsen ved at tale om etik.

For et øjeblik siden omtalte jeg videnskab som regelbundet leg. Jeg dvæler med forkærlighed ved Huizingas karakteristik af mennesket som et *homo ludens*.⁷ Videnskab er, foruden at være så meget andet, også leg. Jeg sammenlignede, som der er intellektuelt præcedens for at gøre, med skak. Jeg kunde såmænd også have sagt *fodbold*. Glæden ved at læse et fremragende stykke forskning er i slægt med at se Allan Simonsen i hans fornemste øjeblikke. Begge dele er leg når den lykkes bedst. Og den glæde vi oplever i egen forskning når vi, en sjælden gang, synes at et stykke forskning virkelig lykkes for os adskiller sig vel ikke i intensitet fra den jubel fodboldspilleren giver så synlige udtryk for når et langt og slidsomt og indimellem måske inspireret forarbejde resulterer i mål.

Når jeg, i al beskedenhed, føler et *Wahlverwandtschaft* med Locke fremfor nogen anden af teoriens klassikere, hænger det måske sammen med at han er så angelsaksisk. Der kan siges ting på tysk og fransk som kun vanskeligt lader sig udtrykke på engelsk, som vi fik det demonstreret da amerikansk samfundsvidenskab i 30'erne fik et stort og betydningsfuldt tilskud af tysksprogede indvandrere. Og sprogene afspejler nationale kulturtræk, ejendommeligheder i selve måden at tænke på, naturligvis ikke undtagelsesfrit men som overvejende tendenser. Hvor fransk befordrer den elegante klarhed, den på spidsen satte logik, tenderer det tyske mod det dybsindige og faustiske; *tief* er en positivt ladet glose. Anderledes på engelsk, dette kaudervælsk af tre sprog, som har en Shakespeare'sk udtryksrigdom men også en hverdagsagtig proportionssans, en ekstremskyende *common sense*.

Vi danskere har den rigdom at befinde os i udkanten af de tre store vesteuropæiske kulturområder. Deri har vi noget fælles med nutidens Amerika, og det er måske en del af forklaringen på at vi som de andre skandinaviske lande har været særlig åbne for amerikansk påvirkning, jo ikke mindst i politologien. Under alle omstændigheder, at ligge her på kanten af kontinentet og med åbent hav i vest er en kilde til rigdom, hvis mangesidig påvirkning er rigdom, og det mener jeg, for den kan hjælpe til at sikre os mod begge former af hvad Locke mente med nærsynethed.

Naturligvis kan vi ikke forholde os rent eklektisk. Derfor tvinges vi lejlighedsvis til at træffe et bevidst og åbent valg. Dermed er også sagt at vi, uanset den enighed om åbenhed jeg appellerer til, også denne sidste gang jeg taler *ex cathedra*, og som jeg fortrøster mig til, vil træffe forskellige valg, teoretisk og metodisk. Når jeg for et øjeblik siden sagde om Locke at han er så dejlig angelsaksisk, var det for mig en måde til at angive min inklination når jeg *skal* vælge, naturligvis fordi jeg mener at jeg derved bedst værger min åbenhed.

Andre kan have andre inklinationer. Det kan jeg, tro mod min egen videnskabs-teoretiske pluralisme, naturligvis ikke have noget imod. Selv om jeg mener det er mig der har ret.

Jeg håber jeg tør mene at jeg ikke har nogen fjender. Men hvis jeg må bruge ordet billedligt om folk med andre teoretiske og metodiske opfattelser, så kan jeg sige med en strofe fra Jakob Spillemands afskedsviser i *Kongens Fald*:

A reser fræ ingen Gjald,
Det hiele er betald.
Di Baank, a skylder min Fjender,
Dem foer di nok o hweranner.

Til sidst en sandfærdig anekdote, som illustrerer hvor let man forfalder til snæversyn. De første cand.scient.pol.'er der for tyve år siden blev ansat ved instituttet var lektor Curt Sørensen og den nu mangeårige professor i Odense Mogens Pedersen. De var begge begavede, men ellers meget forskellige i både interesser og videnskabelig lægning. Dengang sagde jeg til en af dem eller dem begge: "Bare man kunde lægge jer sammen og dividere med to". Mange år senere kom jeg i tanker om denne ytring, og da slog det mig hvor egocentrisk den var. For det den egentlig udtrykte var jo at så vilde de ligne mig mere.

Lykkeligvis er det da også sådan at når man ser ud over dansk statskundskab i dag er det en mangfoldig og mangeartet flok. Der er ambition, og der er også ydmyghed, og der er, i det mindste i summen, åbenheden. Det var temaerne i *min* melodi, også når jeg indimellem spillede falsk.

Jeg slutter med Jakob Spillemands sidste strofe:

Fowal og Tak, bette I!
A ga Jer, hvad a ku gi.
Og töt I et om Musikken,
Da war'et Skaad – for no gik'en.

- 1) Gustav Albeck (red.), *Aarhus Universitet 1928-1978*, Acta Jutlandica LI, Universitetsforlaget i Århus, 1978, pp. 341-57.
- 2) På basis af John W. Yolton, *The Locke Reader. Selections from the works of John Locke with a general introduction and commentary*, Cambridge University Press, Cambridge, 1977, pp. 319-24; dele af teksten er udeladt for kortheds skyld og hvor den vilde have krævet realkommentarer, men udeladelserne er uden betydning for helhedsbilledet.
- 3) Teksten har *miscarriages*, som betyder *dårligt udfald, abort*.
- 4) "...large, sound, round-about sense".
- 5) 3.11, 4.3, 4.4 (Yolton, *op.cit.*, pp. 47-49, 68-72, 166-67).
- 6) Senest og mest nuanceret i *Lighedsbegreber*, Berlingske Leksikon Bibliotek, København, 1981, pp. 24-37.
- 7) Johan Huizinga, *Homo ludens*, 1938, engelsk oversættelse 1949 (Routledge, London).